

УДК 811.161.2'373.23

Світлана Веретільник

РОЗВИТОК АНТРОПОНІМІВ ГЕТЬМАНЩИНИ XVII–XVIII ст.

У статті розглянуто причини виникнення і розвитку козацьких прізвиськ і прізвищ, виокремлено їх джерела та шляхи походження, тобто, виконано етимологічний та лексико-словотвірний аналіз прізвищевих назв на основі козацьких літописів і реєстрів. Встановлено, що типовими твірними і мотивуючими основами для прізвищ у добу Гетьманщини були власні імена, топонімічні назви, соціальна приналежність, посада, рід занять та ремесло, назви тварин, рослин, частин людського тіла, індивідуальні психічні чи фізичні ознаки людей, а також їхня вдача чи характер. Помітно, що багато сучасних особових власних назв походять саме від антропонімів, що активно вживались у XVII–XVIII ст. Прізвища утворювались переважно морфологічним способом за допомогою суфіксів із патронімічним значенням, прикметникових, зменшувально-пестливих суфіксів, суфіксів, що є носіями узагальненого значення особи за родом діяльності.

Ключові слова: козацьке прізвисько, прізвище, козак, суфікс, словотвір, XVII–XVIII ст.

Повне офіційне найменування людини, що складається з імені, імені по батькові та прізвища, – явище нового часу. У минулі віки єдиних, уведених державою норм ідентифікації особи не існувало, і в адміністративно-юридичній практиці для позначення людини використовували різноманітні мовні засоби. Прізвища для широких верств населення активно почали вводити у XIX ст. У зв'язку з цим для висвітлення історії українського народу особливе значення має давня антропонімія, вивчення історії власних особових назв певного історичного періоду сприяє реконструкції соціальної структури суспільства та уточненню багатьох деталей його організації. Вибір для дослідження антропонімів Гетьманщини XVII–XVIII ст. продиктований культурно-історичною важливістю періоду та суттєвими змінами в українській антропонімії, а саме переходом від вживання прізвиськ до використання прізвищ.

Матеріалом, на основі якого виконане дослідження, стали козацькі літописи, зокрема, «Літопис Самовидця» (1648 – 1702 рр.), «Літопис Граб'янки» (1709 р.), «Літопис Самійла Величка» (1620 – 1720 рр.) та Козацький реєстр 1649 – 1650 рр.

Теоретичною основою статті є наукові праці, що стосуються суттєвих для вивчення антропонімів в історичному, етимологічному та лінгвістичному аспектах проблем. Зокрема, дослідження Ю. Редька, П. Чучки, М. Худаши, Я. Дзири, С. Бевзенка, Р. Осташи, В. Лучика, Ю. Новикової, І. Трійняка, М. Демчук, В. Щербака, Н. Федотової та ін.

Генетичний зв'язок прізвища із прізвиськом закріпився в самому значенні українського слова «прізвище». Інше походження має російське слово

«фамилия», запозичене через польську або німецьку мову з латинського *familia* – «домочадці, родина». Щоправда, слово «фамилия» почало вживатися лише з часів Петра I, до того друге найменування людини позначали в російській мові словом «прізвище».

Причини значно ширшого, порівняно з іншими народами, побутування серед українців колоритних прізвищ із виразним гумористичним відтінком у значенні теж варто шукати в історичних документах, літописах, реєстрах козаків. Адже величезна кількість сучасних українських прізвищ, що походять від прізвищ, кувалась у горнилі Запорізької Січі.

Породженням відчайдушного й розкутого духу запорізького січового товариства є, очевидно, така своєрідна за значенням сполучуваних основ і за самим способом творення група прізвищ, що не має аналогій в антропонімії інших слов'янських мов, як *Затулівітер*, *Неїжбориц*, *Недайкаша*, *Непийвода*, *Підкуймуха*, *Задержвіст*, *Нагнибіда*, *Убийвовк*, *Паливода*, *Перебийніс*, *Покиньчереда*, *Прудивус (Прудиус)*, *Роздайбіда*, *Цідибрага*, *Куйбіда* та ін., які зафіксовані у «Реєстрі Війська Запорозького 1649 р.»

Традицію наречення новобранців прізвищем успадкували від запорізьких козаків учасники гайдамацьких повстань, що знайшло художнє відображення у відомій сцені Шевченкової поеми «Гайдамаки»:

«...А як тебе Зовуть? Я не знаю».

«Яремою». «А прізвище?»

«Прізвища немає!»

*«Хіба байстрюк? Без прізвища –
Затиши, Миколо,*

У реєстер. Нехай буде...

Нехай буде Голий, Так і тиши!»

«Ні, погано!» «Ну, хіба Бідою?»

«І це не так. Стривай лишень,

Пиши Галайдою» [10,128].

Потреба давати прізвище впливала з того, що ідентифікація та навіть проста функція управління, організації і самоорганізації козацького товариства вимагала швидкості та мобільності. Називати одне одного повним ім'ям, по батькові та на прізвище було дуже довго, а самих імен для ідентифікації нашвидку просто не вистачало – адже було багато однакових імен, одне тільки козацьке ім'я «Іван» чого варте. Тому практика січового, степового і військового життя сприяла виникненню прізвищ [3]. Величезне розмаїття прізвищ, які давалися українцями українцям, сприяло виокремленню конкретної людини з маси людей з однаковими іменами.

Прізвиська надавалися стихійно, і в основу їх лягала якась особлива ознака кожного козака або обставини, котрі були тісно пов'язані з його особою. Типовими прізвишками козаків вважали сполучення кількох слів, наприклад *Нетудихата*, *Давигора*, *Розбийголова*, *Нелийвода*, *Ловикінь*. Специфічні риси козацького зовнішнього вигляду мали власне відображення у прізвищах: *Кривоніс*, *Сліпий*, *Кривий*, *Оселедець*, *Кулак*, *Малюта*. Часто прізвиська мали інше походження – відповідно до роду діяльності, заняття, функцій в

козацькому війську: *Пушкар, Обозний, Коваль, Швець, Бондар, Козачок*. Таке джерело козацьких прізвиськ було споріднене із загальнонародним, адже києво-руські території теж характеризуються подібними прізвиськами, а згодом – і документально затвердженими сучасними українськими прізвищами. Ще одним джерелом прізвиськ було використання назви батька конкретного козака або його прізвища: *Іваненко, Степанчук, Сокирчук, Томиленко, Охріменко, Гриців, Чубенків*.

Найчисельніша група козацьких прізвиськ позначала риси характеру чи вдачу козака, або ж вказували на його дії, поводження чи витівки. Такі прізвиська мали на меті пояснити особливості поведінки або фіксували певні життєві випадки, що траплялися з козаками. Наприклад, *Голопупенко, Голопузий, Голохвостий, Неловимуха, Шкуродер*; того, хто розкладав вогонь над водою, називали *Паливодою*, а того, що випадково спалив курінь – *Палієм*, хто з погордою ставився до інших – *Гникирпою*, надто флегматичного могли прозвати *Швидким* або *Черепашкою*, тому, хто варив їсти, вигадували прізвище *Юшка, Кашка, Неїжборц, Недайкаша, Куліш, Кашовар*, хто любив лишку випити – *Чін, Барило, Цідибрага, Непійпиво*, добре поїсти – *Сало, Кендюх, лінвим*, які не доглядали за собою, давали сороміцькі прізвища *Невмивака, Гнида, Нечоса, Сопель, Сопливий, Забрьоха, Сонько, Заспаний, Слинько*. Не обминули увагою січовики й дні тижня, які давалися прибульцям за назвою дня, коли вони прибували на Січ: *Середа, Субота, Понеділок*. Та й взагалі новоприбулих могли прозвати *Зайдою, Придибою, Приходьком*.

Чимало козацьких прізвиськ походять від назв українських рослин: *Квасоля і Горох, Цибуля і Часник, Кавун і Диня, Буряк і Гарбуз, Хміль і Гичка, Бараболя*, а також тварин і птахів: *Вовк, Заєць, Лисиця, Ведмідь, Тхір, Кабан, Бабак, Шпак, Куріпка, Зозуля, Соловей, Сова, Орел, Горобець, Дятел, Сорока, Кулик, Жук, Блоха, Муха, Комар, Цвіркун, Мурашко, Павук, Черв'як*. Причиною появи таких прізвиськ могли стати чи то манера поведінки, чи характер людини, чи якісь особливості зовнішності, що нагадали комусь певну рослину, тварину, чи птаха, чи неординарна пригода, що зумовила такі асоціації у співвітчизників. Не забули наші предки і свійських тварин: *Коза, Козел, Віл, Бугай, Кіт, Кінь*, та, до речі, не просто кінь, а часто з визначенням масті: *Рябокінь, Сивокінь*. А що вже *Вареників, Галушок, Пирогів, Пампушок, Бубликів, Калачів, Караваїв, Коржів, Борців, Киселів, Соломах, Грибів, Печериць, Кваш, Кулешів* і не злічити, так само як і *Кожухів, Шапок, Кривошапок, Свиток, Чобіт* та ін.

Нерідко причиною виникнення вуличних найменувань людини був якийсь недолік у її вимові, звичка часто повторювати одне й те ж слово або вигук тощо (це значна частина прізвиськ на **-ало** типу *Цокало, Цикало, Цмокало, Цюкало, Штокало, Шокало, Гогокало*). Характерним у цьому плані є, наприклад, походження прізвиська *Похван*, яке трапляється на Черкащині. Д. Яворницький – історик українського козацтва – знайшов таке пояснення: «чоловік одержав це прізвисько через свою звичку говорити «дощ похвапав» замість «дощ покрапав»» [11,168].

Досить часто прізвиська з жартівливих перетворювалися на дуже поширені і навіть шановані, а іноді навпаки – на зовсім непопулярні, оскільки козацьке

життя вимагало швидкої реакції на поведінку кожного козака з усього товариства. Прізвиська допомагали козакам здійснювати комунікацію у ворожому оточенні, під час здійснення шпигунських, розвідувальних доручень або диверсій [6].

М. Гоголь у творі «Тарас Бульба» наводить цілу низку прізвиськ запорозьких козаків, які й зараз існують як прізвища українців, та їх також можна знайти у козацьких реєстрах: «Тарас незабаром зустрів безліч знайомих облич. Остап та Андрій тільки й чули привітання: А! Це ти, Печерице! Здоров, Козолупе! Звідки Бог несе тебе, Тарасе? Ти як сюди зайшов, Долото? Здоров, Кирдяго! Здоров, Густий! Чи думав я тебе бачити, Ремінь!» І витязі, що збиралися з усього розгульного світу, цілувалися один з одним, і тут почались розпитування: А що Касьян? що Бородавко? що Колопер? що Підситок?» І чув тільки на відповідь Бульба, що Бородавку повішено в Толопані, що з Колопера здерли шкуру під Кизикирменом... Похилив голову старий Бульба і задумливо говорив: Добрі були козаки!» [2].

Прізвище стало офіційною назвою особи лише у ХІХ ст. Частина українців записувалась у документах так, як звучало їхнє вуличне прізвисько, а ті, чие прізвисько викликало посмішку або було неблагозвучним, намагались його замінити. На ще деякі шляхи формування антропонімів у цю історичну епоху вказує у своїй статті Я. Дзира: «наші далекі предки свої прізвища утворювали не тільки від дохристиянських і християнських імен, постійного заняття, зовнішніх ознак, домашніх речей, їжі і страв, знарядь праці, попереднього місця проживання, назв тварин і птахів тощо. Значне місце тут займають прізвища, утворені від національних гідронімів» [5, 247].

На основі козацького реєстру 1649 р. (було розглянуто зокрема реєстр козаків київського полку) можна встановити джерела та шляхи походження прізвищевих назв людей.

До першої групи можна віднести прізвища, що були утворені від особових власних імен, це такі як: *Авраменко, Андрієнко, Андрієвич, Андрус(ш)енко, Антипенко, Антоненко, Артеменко, Артюшенко, Богданенко, Борисенко, Василевич, Василенко, Васютенко, Васьковський* та ін.

До другої групи належать прізвища, що утворились від топонімічних назв (переважно українських): *Баришовець, Басарабенко, Береженко, Білоцерківець, Болотницький, Волинченко, Городецький, Городчанин* та ін.

Наступну групу становлять прізвища, утворені за соціальною приналежністю або від назви постійного заняття (посада на службі, класове розшарування, галузь господарства чи ремесло, в якому працювали): *Хоружий, Атаманенко, Барабаш, Бармацький, Боярин, Бондаренко, Валченко, Везовський, Веретено, Вентяк, Вилня, Вилченко, Винниченко, Вовнянка, Водолян, Войтенко, Войтчиненко, Гайдук, Гайдученко, Гатило, Гармаш, Геткало, Голота, Гончар, Гошовець, Осаул*.

До окремої групи варто віднести прізвища, що позначають загальні назви людей, частин людського тіла, тварин, рослин та кольори: *Аksamитний, Багриновський, Бабинец, Бабич, Бабиченко, Бабченко, Беланенко, Беленський, Белецький, Белащенко, Біленко, Білченко, Білодіденко, Білоусенко, Береза,*

Биковець, Бобрик, Бороденко, Бураковський, Бусленко, Вишнеченко, Вишня, Вовк, Вовченко, Воробець, Ворона, Ворониченко, Головченко, Голубенко, Грабувський.

Також виокремлюють групу прізвищ, що позначають психічні та фізичні якості людей, тобто утворені за індивідуальними ознаками перших носіїв: *Байденко, Банадиченко, Баченко, Безживотко, Беззубко, Безрукий, Балмашенко, Береженко, Божеброн, Божко, Божченко, Бовтуненко, Бовтушка, Блябля, Блуда, Болух, Брюцкович, Бубенистий, Бугаєнко, Будник, Бухавський, Билига, Бистриченко, Виснеченко, Воропай, Великий, Величко, Викидченко, Висоцький, Гарлаченко, Гарлач, Геткало, Гладченко, Глипник, Глуський, Гмелевич, Голинка, Горбан, Горбаченко, Горбач, Гордієнко, Горкавий, Горотенко, Гомонченко, Годунець.*

Отже, типовими твірними і мотивуючими основами для прізвищ у добу Гетьманщини були власні імена, топонімічні назви, соціальна приналежність, посада, рід занять та ремесло, назви тварин, рослин, частин людського тіла, індивідуальні психічні чи фізичні ознаки людей, а також їхня вдача чи характер.

Щодо словотвору козацьких прізвищ, то у рамках морфологічного словотвору представлена лише суфіксація, зокрема патронімічні (*-ев-ич/-ов-ич, -ич, -енко, -янко*), присвійні (*-ев/-ов/-ів, -ин, -ин(ое)*) суфікси та суфікси відносних прикметників *-ськ(ий), -цьк(ий)*. Найпродуктивнішим серед них був формант – *-енко* (напр., *Антоненко, Беланенко, Борисенко, Валченко, Войтенко, Галієнко, Головченко, Клименко, Лавриненко, Назаренко*).

Найбільш поширеними суфіксами при утворенні козацьких прізвищ були суфікси із патронімічним значенням («син свого батька»). Наприклад: *-енко, -ко, -янко, -ук*: (напр., *Артюшенко – «син Артюха», Гордієнко – «син Гордія», Веремієнко – «син Веремії», Гриценко, Даниленко, Євтушенко, Іваненко, Лук'яненко, Максименко*); *-евич, -вич, -ич*: (*Аврамович – «син Аврама», Андрієвич – «син Андрія», Василевич – «син Василя», Демидович, Ігнатович, Мартинович*). Також до цієї групи можна додати патронімічний суфікс *-ин*, який додається до жіночого прізвиська за ім'ям чоловіка. Наприклад: син Данилихи (жінки Данила) – *Данилишин*, син Солохи – *Солошин*. Такі прізвища, скоріш за все, утворювались через провідну роль жінки в сім'ї, або (як причину цього) ранню смерть батька, і патронімічний суфікс не встигав закріпитися за дітьми. Прізвища з суфіксом *-енко*, переважно мають значення «сина», на зразок іменної чи іншого роду форми: *Антипенко – син Антипа, Мартиненко – син Мартина, Кузьменко – син Кузьми, Крамаренко – син крамаря* тощо. Винятком є трискладові та двоскладові менш або малопоширені прізвища неіменної форми на зразок: *Бенко, Івченко, Зябченко, Мащенко, Овсюченко* та ін. У цих випадках суфікс *-енко* має зменшувальне відносно більшого або пестливе значення.

Загалом підсумуємо, що прізвища на *-енко* мають абсолютну кількісну перевагу над іншими. На переконання Л. Гумільова, цей суфікс має тюркське походження, зауваживши, що у реєстрі Київського полку такі прізвища становлять 60% серед усього складу. Пояснити цю ситуацію можна тим, що у реєстр записувались переважно молоді козаки, тоді як їхні батьки отримали

прізвищеві назви без суфікса **-енко**, типу *Бондар* і *Бондаренко*, *Угрин Старий* та *Іван Угриненко* (тобто Угрин і його син Іван) [4, 504; 1, 101].

Відтак прізвища у XVII – XVIII ст. ще не мали тієї стабільності, що тепер, вони максимально були пов'язані зі словами живої мови та реаліями, що позначали ці слова. Ця ситуація спостерігалась навіть на початку XIX ст., коли активно почали вводити прізвища для широких верств населення [8].

Серед зазначених типів прізвищ, у тому числі й прізвищ на **-енко** та **-ук**, **-чук**, абсолютну більшість становлять утворення, що в минулі віки побутували як патроніми, тобто імена по батькові. Від імені матері наймення дітей утворювались дуже рідко, головним чином у тих випадках, коли жінка рано лишалась вдовою і ставала главою сім'ї (поширене прізвище *Вдовиченко*, *Удовиченко*). Тому серед основних типів українських прізвищ найменування, похідні від жіночих імен, представлені невеликою кількістю утворень: *Ганненко*, *Галієнко*, *Катюшенко*, *Марусенко*, *Пазенко* (від Пазя – здрібніле від Палажка), *Явдощенко*, *Гандзюк*, *Маланчук* та ін. Дещо вищий процент похідних від жіночих імен виділяється в групі прізвищ на **-ак (-як)**: *Ганусяк*, *Ганущак*, *Мариняк*, *Марунчак*, *Марущак*, *Марусяк*, *Паращак* та ін.

Прізвища з дериватом **-ук**, **-юк** можуть належати і до категорії за значенням «учні» та «місце проживання»: *Бойчук*, *Бондарчук*, *Шевчук*, *Паламарчук*, *Селюк* (мешканець села), *Мищук* (мешканець міста) [7, 201].

При утворенні прізвищевих назв активно використовувались суфікси прикметників, відтак прізвище мало значення ознаки за приналежністю (із суфіксами **-ев**, **-ов**, **-ів**, **-ин**, **-ець**, **-ець**) або ознаки відносно чогось (із суфіксами **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**). (напр., *Білоцерківець* – «із Білої Церкви», *Волинець* – «з Волині», *Висоцький* – від «високий», *Іржищовець* – «з Іржищева», *Королівець* – «від короля», *Лісовець* – «з лісу», *Коломієць* – «з Коломиї», *Любарський* – «із Любара», *Подтелицький* – від «під телицею», *Переяславець* – «із Переяслава», *Острополець* – «з Остропола»).

Суфікси, які вказують на місце проживання або походження людини: **-ський**, **-цький**. Шляхетські прізвища (*Вишневецькі*, *Острозькі*, *Хмельницькі*) вказували на родовий маєток, власність, а у простих людей – звідки вони прийшли чи де народились (*Гуленицький*, *Полтавський*, *Жилянський*, *Житомирський*). Цей вид прізвищ також поширений серед поляків та євреїв; у деяких випадках **-ець**, **-ець** (*Канівець* – з Канева, *Коломієць* – з Коломиї); у деяких випадках **-н(ий)**, якщо в корені географічний об'єкт (*Яровий*, *Лановий*, *Гайовий*, *Загорній*, *Задніпрний*, *Нагорній*).

Часто вживались суфікси, які вказували на професію чи характерну дію людини, яка дала їй прізвище. Наприклад: **-ій** (*Вертій*); **-ай** (*Тягай*); **-ло** (*Жигало*); **-йло** (*Міняйло*); **-ун** (*Бовкун*); **-ан(ян)** (*Кириян*); **-ик**, **-ник** (*Пасічник*); **-ар(яр)** (*Гончар*, *Котляр*). До цих прізвищ (або вже прізвищ) згодом могли додаватися нові суфікси, які утворювали вже нове прізвище, наприклад: *Вертійчук*, *Котляренко*.

Зменшувально-пестливі суфікси (**-ець/ець**: *Крикунець*; **-сь**: *Юрась*; **-ко**: *Величко*, *Грушко*) та суфікси згрублості (**-ура/-юра**: *Стецюра*, *Байбура*, *Степура*) були доволі продуктивними при утворенні прізвищ. Подібне

значення мали й слова та прізвища з суфіксом **-ук (-юк), -чук**: *Козелчук* «невеликий козел», *Ведмедюк і Ведмедчук* «молодий ведмідь», *Парубчук* «молодий парубок» тощо.

Окрему словотвірну групу становлять прізвища, що походять від нечленних (коротких) форм якісних і відносних прикметників (*Бут, Глух, Куц, Кгуз, Молод, Холод*), нечленних форм дієприкметників (*Бажан, Буран, Горбан, Зван*), їх можна назвати утвореними безафіксним способом.

Розглянуті антропонімічні типи належать до найпоширеніших українських прізвищ, що побутують на всій території України, проте мають виразний регіональний розподіл за ступенем поширеності. Якщо прізвища на **-енко** можна вважати основним східноукраїнським типом, то прізвища на **-ук (-юк), -чук** належать до західноукраїнського типу. З найменуваннями по батькові генетично пов'язані зокрема характерні для західноукраїнського ареалу утворення на **-ак (-як), -чак**: *Андрусяк, Грицак, Юрчак. Ганусяк, Марунчак, Прицак, Собчак, Худяк, Баріляк, Верхоляк* та деякі інші типи антропонімів, які сьогодні належать до рідкісних серед українських прізвищ, – утворення на **-енок, -онок** (*Остап Дудиченок, Макарей Борисенок*), **-еня** (*Микитеня*), **-а (-я), -ат(-ят)** (*Яцько Пахирча, Олекса Занча*), та ін.

До окремої групи відносять прізвища, походження яких пов'язане з перебуванням їх перших носіїв у Запорізькій Січі: *Асавул, Атаман, Запорожець, Запорожченко, Козак, Козачук, Козаченко, Січовик, Кошовий, Хорунжий, Хорунженко, Довбиш, Пушкар, Пушкаренко, Гармаш, Гармащук, Гармашенко* та ін. Про часи Гетьманщини нагадують прізвища *Гетьман, Сердюк* («гетьманський охоронець»), назви народних месників дійшли до нашого часу у прізвищах *Гайдамак, Гайдамака, Дейнека, Левенець*.

Досліджений матеріал дозволяє констатувати, що козацькі прізвища утворювались переважно морфологічним способом за допомогою суфіксів із патронімічним значенням, прикметникових, зменшувально-пестливих суфіксів, суфіксів, що є носіями узагальненого значення особи за родом діяльності. Типовим був і безафіксний словотвір. Лексико-семантичним способом утворювались прізвища, які мали емоційну, експресивну чи образну конотацію. За особливостями функціонування такі прізвища були подібні до прізвицьк.

Услід за Н. Федотовою можемо сміливо назвати прізвицька та прізвища символічними знаками, які «активізують у свідомості комунікаторів однієї культури певні архетипні образи, <...> крізь призму яких сприймається кожне нове явище освоюваної дійсності. Таким чином, зберігаючи свою семантику, в закодованому вигляді несуть інформацію не тільки про особу, якій воно надане, але й про особливості певної епохи, чим створюють культурний портрет нації» [9, 3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору / С. Бевзенко. – Ужгород, Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 415 с.

2. Гоголь М. Тарас Бульба / Микола Гоголь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://exlibris.org.ua/text/taras_bulba.html
3. Горобець В. З історії українських прізвищ XVIII ст. / Василь Горобець // Культура мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine59-21.pdf>
4. Гумилёв Л. Древняя Русь и Великая степь / Л. Гумилёв. – М. : АСТ, 2008. – 839 с.
5. Дзира Я. Відгідронімні прізвища в козацькому реєстрі 1649 р. / Ярослав Дзира // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики; Відп. ред. М. Дмитрієнко. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 1999. – № 11 (Ч.1). – 2004 . – С. 234–265.
6. Корнієнко І. З історії української антропоніміки / І. Корнієнко // Рідна мова. – № 08(34).10.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/34_03
7. Німчук В. Українські прізвища з суфіксом (-ук), (-чук) та етимологічно споріднені утворення / Василь Німчук // Українська діалектологія та ономастика. – К. : Наукова думка, 1964. – С. 194–210.
8. Редько Ю. Сучасні українські прізвища / Юрій Редько. – К. : Наукова думка, 1966. – 216 с.
9. Федотова Н. Сучасні прізвиська Луганщини : когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «українська мова» / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна / Н. Федотова. – Харків, 2008. – 20 с.
10. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1980. – 613 с.
11. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків [пер. з рос. І. Сварика] / Дмитро Яворницький. – Л. : Світ, 1991. – Т. 2. – 392 с.

В статье рассмотрены причины возникновения и развития казачьих прозвищ и фамилий, выделены их источники и пути происхождения, то есть, выполнено этимологический и лексико-словообразовательный анализ прозвищевых названий на основе казацких летописей и реестров. Установлено, что типичными образующими и мотивирующими основами для фамилий во время Гетманщины были имена, топонимические названия, социальная принадлежность, должность, род занятий и ремесло, названия животных, растений, частей человеческого тела, индивидуальные психические или физические признаки людей, а также их характер. Указывается, что многие современные личные имена происходят именно от антропонимов, активно применявшихся в XVII–XVIII вв. Фамилии образовывались преимущественно морфологическим способом с помощью суффиксов с патронимическим значением, прилагательных, уменьшительно-ласкательных суффиксов, суффиксов, являющихся носителями обобщенного значения лица по роду деятельности.

Ключевые слова: казацкое прозвище, фамилия, казак, суффикс, словообразование, XVII–XVIII ст.

The article deals with the reasons of appearance and development of Cossack nicknames and surnames, the sources and ways of their origin are determined, in other words, an etymological and lexical-derivational analysis of family names, based on the Cossack chronicles and registers are made. It is reported that the typical creative and motivational basics for surnames in Hetmanate age were names, toponyms, social status, position, occupation and profession, names of animals, plants, parts of human body, individual human psycho and physical features, and also their temper and character. The fact that a lot of contemporary proper names took their origin from anthroponyms which were actively used in 17-18th centuries is stressed. The surnames were formed predominately in morphological way with the help of suffixes with patronymic meaning, adjective, diminishing-caressing suffixes and suffixes which denote a person's occupation.

Key words: Cossack nickname, surname, Cossack, suffix, word formation, 17-18th cent.